

# **ЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

- 1. Поняття, сутність і види раціональності**
- 2. Історичні типи наукової раціональності**
- 3. Проблема формування наукових понять і термінів**
- 4. Феномен «міграції» наукових понять і термінів**
- 5. Співвідношення природної і штучної мов у розвитку науки**
- 6. Проблема функціонування маргінальних понять і термінів у сучасній науці**

# ЛІТЕРАТУРА

- *Основна:*
- Агацци Э. Моральное измерение науки и техники. - М.: Московский философский фонд, 1998. – С.138-155.
- 2. АРИСТОТЕЛЬ. МЕТАФИЗИКА // СОЧ. В 4-Х Т. Т. 1. – М.: МЫСЛЬ, 1975. – С.67-70, 145.
- 3. АРИСТОТЕЛЬ. КАТЕГОРИИ // СОЧ. В 4-Х Т. Т. 2. – М.: МЫСЛЬ, 1978. – С.53-62.
- 4. АРИСТОТЕЛЬ. ВТОРАЯ АНАЛИТИКА // СОЧ. В 4-Х Т. Т. 2. – М.: МЫСЛЬ, 1978. – С.257-258, 274-277, 300-304.
- 5. ДРОТЯНКО Л.Г. ФЕНОМЕН ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО І ПРИКЛАДНОГО ЗНАННЯ: (ПОСТНЕКЛАСИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ). – К.: ВИД-ВО ЄВРОП. УН-ТУ ФІНАНСІВ, МЕНЕДЖМ., БІЗН. І ІНФОРМ. СИСТЕМ. – 2000. – С.7-57.
- 6. ДРОТЯНКО Л.Г. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА. – К.: КНЛУ, 2002. – С.11-36, 57-74.
- 7. КОНВЕРСЬКИЙ А.Є. ЛОГІКА: ПІДРУЧНИК. – К.: ЧЕТВЕРТА ХВИЛЯ, 1998. – С.5.-34.
- 8. КОНЦЕПЦИИ НАУЧНОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ // СОВРЕМЕННАЯ ЗАПАДНАЯ ФИЛОСОФИЯ. СЛОВАРЬ. – М.: ИЗД-ВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1991. – С.199-208.
- 9. МИКЕШИНА Л.А. ФИЛОСОФИЯ НАУКИ. УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ. – М.: ПРОГРЕСС-ТРАДИЦИЯ, 2005. – С.258- 274.
- 10. НЬЮТОН-СМИТ В. РАЦИОНАЛЬНОСТЬ НАУКИ // СОВРЕМЕННАЯ ФИЛОСОФИЯ НАУКИ. ХРЕСТОМАТИЯ. – М.: ЛОГОС, 1996. – С.246-294.
- 11. РАЦІОНАЛЬНОСТІ КОНЦЕПЦІЯ // ФІЛОСОФСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК. – К.: АБРИС, 2002. – С.539.

# ЛІТЕРАТУРА

## *Додаткова:*

- 1. Алексеева И.Ю. Человеческое знание и его компьютерный образ. – М.: ИФРАН, 1993. – 101-136.
- 2. Вітгенштейн Л. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995.
- 3. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки. – М.: Мысль, 1984. – С.74-125.
- 4. Касавин И.Т. Миграция. Креативность. Текст. – СПб: РХГИ, 1999.
- 5. КУН Т. СТРУКТУРА НАУЧНЫХ РЕВОЛЮЦИЙ. – М.: ПРОГРЕСС, 1975.
- 6. Микешина Л.А., Опенков Ю.М. Новые образы познания и реальности. – М.: РОССПЭН, 1997.
- 7. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. –
- 8. Эйнштейн А. Собрание научных трудов. Т.4. – М.: Наука, 1966.

# 1. Поняття, сутність і види раціональності

- У найширшому значенні «логіка» означає розумність (раціональність), внутрішню закономірність, послідовність, які експліцитно (явно) чи імпліцитно (неявно, приховано) притаманні об'єктивним речам та ідеальним явищам. Але слід розуміти, що коли говорять про «логіку речей і процесів об'єктивного світу», то мають на увазі *метафоричне* вживання слова «логіка», бо природа й суспільство самі по собі не можуть бути логічними чи нелогічними. Логічним чи нелогічним може бути лише наше мислення про них. У вузькому значенні слово «логіка» означає *науку про форми, закони та принципи правильного мислення, прирощення нового знання і умови його істинності*. Ця наука досліджує становлення і розвиток понять і законів мислення, виробляє власну систему знаків (мова логіки) та правила оперування з ними – відповідні логічні операції: абстрагування, узагальнення, аналіз, синтез, кон'юнкцію, диз'юнкцію, заперечення і т.п.
- При застосуванні логіки як специфічної науки до дослідження розвитку наукового знання (логіка науки) вона допомагає виявити закономірності виникнення та характеру трансформації наукових понять і термінів, принципів розвитку наукового знання, обґрунтування істинності наукових теорій тощо. В основі ж самої

# 1. Поняття, сутність і види раціональності

Раціональність відрізняється від раціоналізму. *Раціоналізм* – це філософська течія, яка виникла в XVII-XVIII століттях і ґрунтується на положенні, що істинне знання дає лише розум (ratio), а роль чуттєвого пізнання представниками цієї течії або принижувалась, або ж відкидалась зовсім. Яскравим представником цієї філософської течії був Р.Декарт. *Раціональність* – це певний спосіб організації знання. Цей спосіб передбачає розумність, узагальнення, упорядкованість, узгодженість, здатність до передачі знань від одного суб'єкта до іншого, від покоління до покоління.

## 2. Історичні типи наукової раціональності

*Наукова раціональність* – це певний спосіб побудови й обґрунтування наукової теорії. Вона ґрунтується на виборі вченими відповідних методологічних засад, наукових принципів, методів, норм, ідеалів науковості. Оскільки наука в своєму розвитку пройшла кілька історичних етапів, то методологи й філософи науки виділяють відповідні цим етапам *історичні типи наукової раціональності*. Пальма першості тут належить радянському, а нині російському, філософу академіку В.С.Стьопіну. Він виділив в історії природознавства три типи стійких структур: 1) *класичне природознавство* (з XVII ст. до кінця XIX ст.). У цей час відбувається становлення саме наук про природу на основі застосування математичного апарату. Здійснюється диференціація наук за предметною орієнтацією. 2) *формування некласичного природознавства* (кінець XIX ст. - перша половина XX ст.). В цей час відбуваються революційні зміни в різних галузях природознавства, на зміну предметній орієнтації науки приходить проблемна, коли засобами перш за все суміжних наук учені вирішують деяку спільну для них наукову проблему. Це веде до виникнення міждисциплінарних галузей науки. 3) *зародження постнекласичної науки* (з останньої третини XX ст. до теперішнього часу). Її специфічною ознакою стають комплексні дослідницькі програми, які ґрунтуються на застосуванні складної комп'ютерної техніки для обробки, передачі й збереження наукової інформації і в яких беруть участь спеціалісти із цих галузей знання. На цьому етапі розвитку науки суттєве значення у визначенні науково-дослідних пріоритетів має їх економічний і соціально-політичний зміст (Степин В.С. *Теоретическое знание*, с.619-627).

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- Виходячи з історичної періодизації наукового знання, в сучасній філософії науки методологи виділяють *три історичні типи наукової раціональності* – класичну, некласичну і постнекласичну раціональність.
- Класична наукова раціональність*, яка лежить у фундаменті класичної науки, обіймає історичні межі з XVII до середини XIX століть. *Ідеалом* цього типу наукової раціональності була побудова *абсолютно істинної* наукової картини світу на основі спостережень, експериментів і принципів емпіризму, що впливали з досвіду. Оскільки найбільш розвиненою наукою була механіка, то саме її принципи лягли в основу формування наукової картини природи. Відповідно до механістичного погляду на світ *об'єкт* і *суб'єкт* наукового пізнання розглядалися у відриві один від одного – суб'єкт був поза об'єктом дослідження, в якості якого виступали предмети та явища природи. Мислячий розум ніби з боку спостерігав і досліджував об'єктивні властивості речей та явищ. Із процесу дослідження елімінуються (виключаються) будь-які характеристики, що стосуються суб'єкта пізнання. Вважалось, що така вимога є умовою отримання об'єктивно-істинного знання про світ. *Простір* і *час* також розглядалися відокремлено один від одного, оскільки час не впливав на результат пізнання. Тобто дослідження можна було проводити безліч разів і отримувати той самий результат, бо вчені нехтували випадковістю. Наприклад, при визначенні швидкості

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- *Некласична наукова раціональність* була притаманна науці з кінця XIX до середини XX ст. ст. У ній суттєво змінюються науковий ідеал, методологічні принципи й методи пізнання, уявлення про характер відношень між суб'єктом і об'єктом пізнавальної діяльності і т.п. З кінця XIX ст. у природознавстві відбуваються суттєві відкриття, які вплинули на зміну типу наукової раціональності. Зокрема, у фізиці відбувається відкриття поділу атома на елементарні частинки й формування квантової механіки; в космології створюється концепція нестаціонарного Всесвіту; в біології – теорія спадковості, що приводить до виникнення генетики. Ці та інші наукові відкриття викликають революційні зміни в методологічній свідомості вчених, що зумовлює зміни у філософських засадах науки.
- *Науковим ідеалом* стає побудова *квантово-релятивістської* картини світу, яка допускає *не лише одне* описання світу як об'єктивно-істинне. Світ розглядається вже не як *стан*, а як *процес*, як складна динамічна система. Із філософських засад науки усувається принцип очевидності, оскільки об'єктом пізнання виступають не лише предмети і явища природи, а й ідеалізовані об'єкти – ідеальний газ, абсолютно тверде тіло, абсолютно чорне тіло, матеріальна точка тощо. Формуванням таких об'єктів займаються безпосередньо вчені – ці об'єкти постають ідеальними конструціями людського мислення. Окрім того, вивчаючи природні явища, дослідники вже розглядаються не поза ними, а всередині природи. Тобто об'єкт і суб'єкт пізнання розглядаються у їх нерозривному зв'язку. До уваги беруться особистісні характеристики дослідника, а також характер засобів та операцій дослідницької діяльності. Формуються нові методологічні принципи пізнавальної діяльності – принцип *відносності*, принцип *доповняльності*, принцип *симетрії*.



## 2. Історичні типи наукової раціональності

- *Постнекласична наукова раціональність* починає зароджуватися в останню третину ХХ століття. Особливу роль у наукових дослідженнях цього періоду починає відігравати нова міждисциплінарна наука – *синергетика*. Вона розглядає світ як відкриту складну нерівноважну самоорганізовану термодинамічну систему. Відповідно змінюються методологічні засади науки. Науковим ідеалом постає побудова *синергетичної картини світу*, на стан якого суттєво можуть впливати навіть незначні випадковості. Методологічними принципами, що характеризують постнекласичний тип наукової раціональності, стають принципи *когерентності* (узгодженості), *кооперативності*, *саморегуляції*, *еволюціонізму* тощо.
- Важливими засобами пізнавальної діяльності у постнекласичній науці стають інформаційно-комп'ютерні технології, які дозволяють побудувати комп'ютерні моделі досліджуваних об'єктів. З'являється новий вид об'єктів наукового пізнання – віртуальна реальність, за допомогою якої можна глибше дослідити світ. А відповідно суб'єктом пізнання стає людино-машина система – людина – комп'ютер. У цей час посилюється міждисциплінарний характер науки. Як відмічає В.С.Стьопін, «об'єктами сучасних міждисциплінарних досліджень все частіше стають унікальні системи, що характеризуються відкритістю й саморозвитком. Такого типу об'єкти поступово починають визначати і характер предметних областей основних фундаментальних наук, детермінуючи обличчя сучасної, постнекласичної науки» (В.С.Степин. *Теоретическое знание*, с.628). Зазначені системи історично еволюціонують і характеризуються переходом від однієї відносно стійкої системи до іншої системи з новою рівневою організацією елементів та новою саморегуляцією. Саме принципи еволюціонізму й історизму стають сьогодні методологічною основою того синтезу картин реальності,

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- Постнекласична наукова раціональність ґрунтується не лише на вимозі *істинності* отриманого знання, але й спирається на *ціннісно-моральний* і *соціокультурний* його виміри. Саме на етапі постнекласичної науки важливе місце у розвитку науки відводиться моральній відповідальності вчених за використання наукових відкриттів. Як приклади тут можна навести попередження вчених стосовно використання атомної та ядерної енергії, можливостей генної інженерії, клонування і т.д. Суб'єктом наукового пізнання в постнекласичній науці виступає наукове співтовариство, яке виробило специфічний «моральний кодекс» своєї діяльності – етос науки (про це йшлося в розділі «Наука як система знань, сфера діяльності і соціальний інститут»). Внутрішня етика науки, яка стимулює пошук істини та орієнтацію на прирощення нового знання, постійно узгоджується із загальногуманістичними принципами і цінностями. Тобто наукове пізнання розглядається в контексті конкретних соціальних умов і його соціальних наслідків, визначається на кожному етапі свого розвитку загальним станом культури суспільства.

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- Окрім історичних типів наукової раціональності, у методології розглядаються *види раціональності*. Ще Г.Гегель розрізняв такі види раціональності, як *розсудкову* та *розумну*. *Розсудкова раціональність* є дискурсивною, тобто вона ґрунтується на жорсткому дотриманні прийнятих принципів, норм, правил, критеріїв, визначень тощо. Вона не допускає вільного тлумачення людиною певних знань, сумнівів у їх істинності, відхилень від норм. Цей вид раціональності може вести до догматизму через сліпе слідування традиції. На ній будується формальна логіка. Застосування дискурсивної раціональності може спонукати дослідника прийняти хибне, помилкове знання за істинне. Можна навести такий *приклад* з використанням цього виду раціональності:
  - висловлювання «людина – це істота на двох ногах» є істинним;
  - висловлювання «півень має дві ноги» – теж істинне.
  - Але висновок: «півень є людиною» – хибний.
- Розсудковій раціональності притаманна жорстка дихотомія (протиставлення) протилежностей. Для неї висловлювання: «якщо сонце, то не дощ» є істинним. Але ж нам відомі факти, коли сонце світить під час дощу. В народі тоді говорять, що йде сліпий дощ. Отже, навіть повсякденний досвід заперечує абсолютність розсудкової раціональності. Проте в історії науки були періоди, коли вона ґрунтувалася саме на дискурсивній раціональності, оскільки ідеалом істинності, зокрема в класичній науці, були незмінні норми, принципи, правила наукової діяльності, що базувалися на раціоналістичному підході до розуміння процесу наукового пізнання.

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- *Розумна раціональність* є рефлексивною, тобто вона ґрунтується на критичному переосмисленні, аналізі всіх існуючих норм, правил, принципів, методів тощо в нових соціокультурних умовах або при отриманні нових знань. Розумна раціональність спирається не лише на логіку, а й на творчість, інтуїцію, уяву, фантазію та інші неусвідомлювані акти людської психіки, на так зване «неявне особистісне знання» (М.Полані), яке веде до спалахів свідомості, що знаменують нові відкриття, прозріння, осяяння і т.п. Це дозволяє мисленню рухатися далі, розсувати межі можливого в пізнавальному процесі. Так формуються нові поняття, норми, принципи, правила, ідеали пізнавальної діяльності. Як правило, цей вид раціональності застосовується у науковому пізнанні, хоча в життєво-практичному досвіді теж може використовуватися рефлексивне мислення. Наприклад, у раціоналізаторській діяльності та винахідництві.
- У розумній раціональності не всі елементи пізнавальної діяльності можна вербалізувати, логічно пояснити. Так, наприклад, неможливо повністю пояснити процес передачі досвіду від ученого до аспіранта, студента, але внаслідок цієї діяльності виникає know how – знаю, як робити (знання справи, уміння). Чи всі уміння можна повністю пояснити, розтлумачити? Звісно, що не всі. Саме здатність послідовників творчо переймати наукових досвід учених сприяє формуванню нових поколінь науковців, які забезпечують подальший розвиток науки.

## 2. Історичні типи наукової раціональності

- Інші види раціональності виокремив сучасний швейцарський філософ науки *Евандро Агацци*. У своїй праці «*Моральний вимір науки і техніки*» він визначив *теоретичну та практичну раціональність*. Він вважає, що для теоретичної раціональності характерними є відповіді на питання: що є? яким є справжній стан речей? і чому він саме такий? У цьому випадку, пише Е.Агацци, розум рухається від емпіричного спостереження і прагне спочатку «зрозуміти» стан речей (герменевтичний момент), а потім «зрозуміти, чому» такий (момент пояснення). Це є рух від *doxa* (гадки) до *episteme* (істинного знання). Тобто теоретична раціональність має інтенцію до пояснення дійсного стану справ. Але в більшості випадків, на думку Е.Агацци, люди прагнуть до знання у зв'язку з дією. Традиційно таке знання називають *практичним*. Саме в його основі й лежить *практична раціональність*, тобто така, яка зв'язана з вибором людиною однієї з можливих альтернатив для виконання певних дій у майбутньому. Для такого вибору людина повинна уявити собі абстрактний, тобто чисто *можливий* стан справ (і навіть кілька станів). А *практична раціональність* повинна обґрунтувати, чим обумовлений вибір одного з альтернативних варіантів вирішення справи (Е.Агацци. *Моральное измерение науки и техники*, с.141-142).

### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

- ВІДОМО, ЩО ЗАСНОВНИКОМ КЛАСИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ПОНЯТТЯ БУВ АРІСТОТЕЛЬ. ВІН РОЗГЛЯДАВ ПОНЯТТЯ ЯК ЗАКІНЧЕНУ ДУМКУ ПРО ПРЕДМЕТ АБО ЇХНЮ МНОЖИНУ В ЇХ СУТТЄВИХ ОЗНАКАХ, ЯКУ МОЖНА ЗАФІКСУВАТИ У МОВІ, АБО ІНШИМИ СЛОВАМИ ПІД ПОНЯТТЯМ ВІН РОЗУМІВ МОВНЕ ПОЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ РЕЧІ ЧИ МОВЛЕННЯМ ПРО СУТНІСТЬ РЕЧЕЙ. ОЧЕВИДНО, ЩО ТУТ НЕ ЙДЕТЬСЯ ПРЯМО ПРО ПРОЦЕС УТВОРЕННЯ ПОНЯТЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЧЕЙ, ПРОТЕ ЧІТКО ПРОСЛІДКОВУЄТЬСЯ ДУМКА ПРО ПОНЯТТЯ ЯК ВИРАЖЕННЯ СУТНОСТІ ПРЕДМЕТА.
- ЩО Ж ТАКЕ ВІДОБРАЖЕННЯ? ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ НАУКИ ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ НАЙБІЛЬШ АДЕКВАТНО СФОРМУЛЬОВАНЕ В «СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ СЛОВНИКУ». ТУТ ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗУМІЄТЬСЯ У ДВОХ СЕНСАХ: У ЗАГАЛЬНОМУ ЯК А) РЕАКЦІЯ, ПРОТИДІЯ; Б) РЕФЛЕКСІЯ, ОБЕРНЕННЯ НАЗАД; В) НАДАННЯ ОБРАЗУ; І У ФІЛОСОФСЬКОМУ ЯК ЗДАТНІСТЬ РЕЧЕЙ, ЯКІ ВЗАЄМОДІЮТЬ, ВІДТВОРЮВАТИ (В СОБІ, НА СОБІ) ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНА ОДНОЇ. ЯК ВИДНО, ДАНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРИЗУЄ САМЕ ВЗАЄМОДІЮ, А ОТЖЕ, ВЗАЄМНЕ, А НЕ

### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

#### НАУКОВІ ПОНЯТТЯ: ВІДОБРАЖЕННЯ, РЕФЕРЕНЦІЯ, КОНСТРУЮВАННЯ ДІЙСНОСТІ

- ДАЛЕКО НЕ ВСІ ДОСЛІДНИКИ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДИ ПОНЯТТЯ ВИЗНАЮТЬ ТЕОРІЮ ВІДОБРАЖЕННЯ. ЗНАЧНА ЧАСТИНА ФІЛОСОФІВ, ЛОГІКІВ, МЕТОДОЛОГІВ НАУКИ, ЛІНГВІСТІВ СХИЛЯЮТЬСЯ ДО ДУМКИ, ЩО ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ ГРУНТУЄТЬСЯ НА *ТЕОРІЇ РЕФЕРЕНЦІЇ*. ЩОПРАВДА, І В РОЗУМІННІ САМОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ СПОСТЕРІГАЄТЬСЯ РОЗБІЖНІСТЬ ЯК У РІЗНИХ АВТОРІВ У МЕЖАХ ОДНІЄЇ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ, ТАК І В РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ: ФІЛОСОФІЇ, ЛОГІЦІ, ЛІНГВІСТИЦІ. НЕОКАНТІАНЕЦЬ *ГЕНРІХ РІККЕРТ* ОДНИМ ІЗ ПЕРШИХ У ФІЛОСОФІЇ ПІДДАВ КРИТИЦІ ІДЕЮ ПІЗНАННЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ, ВВАЖАЮЧИ ЇЇ НЕСПРОМОЖНОЮ. ВІН У ДУСІ НЕОКАНТІАНСТВА РОЗГЛЯДАВ УТВОРЕННЯ ПОНЯТЬ ЯК АПРІОРНУ ПРОЦЕДУРУ, ВВАЖАЮЧИ, ЩО «ДЛЯ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПІЗНАННЯ МИ МОЖЕМО РОЗПОЧАТИ ЛИШЕ З ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕТВОРЕННЯ, ЧЕРЕЗ ЯКЕ СТВОРЮЮТЬСЯ ВІДПОВІДНІ ТРАНСЦЕНДЕНТНОМУ СВІТУ УЯВЛЕННЯ ЧИ ПОНЯТТЯ» (*Г.РИККЕРТ. НАУКИ О ПРИРОДЕ И НАУКИ О КУЛЬТУРЕ. – М.: РЕСПУБЛИКА, 1998. - С.60*). ВІДПОВІДНО ДО ЦЬОГО ПОБІЛКА ПОВИННА БУДЕ СПОНАТИКУ РОЗБЕДЛАТИ

### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

- ЗАЗНАЧЕНА ТЕОРІЯ РЕФЕРЕНЦІЇ ОБМЕЖУЄ МОЖЛИВОСТІ ПОЯСНЕННЯ ФЕНОМЕНА РОЗУМІННЯ МОВИ, ТОМУ БІЛЬШІСТЬ СУЧАСНИХ ЛОГІКІВ РОЗРОБЛЯЮТЬ ТАК ЗВАНІ “РОЗШИРЕНІ” ТЕОРІЇ РЕФЕРЕНЦІЇ, ЯКІ ПРАГНУТЬ НАДАТИ ПРОЦЕДУРИ РЕФЕРЕНЦІЇ ДЕЯКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВИМІРУ, ВИЙТИ ЗА МЕЖІ ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ. ЗОКРЕМА, ЯК УЖЕ МОВИЛОСЯ ВИЩЕ, М.ВАРТОВСЬКИЙ ЗАПРОПОНУВАВ БУДУВАТИ ТЕОРІЮ РЕФЕРЕНЦІЇ У ЗВ’ЯЗКУ З РЕПРЕЗЕНТАЦІЄЮ. У ТАКОМУ ВИПАДКУ РОЗШИРЕНА ДЕСКРИПЦІЯ ПОСТАЄ ОПИСАННЯМ ДЕЯКОЇ ІНШОЇ, НОВОЇ СТОСОВНО ПЕРВИННО РЕПРЕЗЕНТОВАНОЇ РЕАЛЬНОСТІ. А ЦЕ, В СВОЮ ЧЕРГУ, МОЖЕ ПРИВЕСТИ ДО ПРИВНЕСЕННЯ НОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ІНШОЇ ДЕСКРИПЦІЇ, І В КІНЦЕВОМУ РАХУНКУ ДО ПЕВНОГО ПОДВОЄННЯ РЕФЕРЕНТА. ТАКЕ ТЛУМАЧЕННЯ РЕФЕРЕНЦІЇ ВИКЛИКАЄ НОВУ ДИСКУСІЮ, ЯКА ТОЧИТЬСЯ ВЖЕ НЕ ЛИШЕ У КОЛІ ЛОГІКІВ, АЛЕ Й ФІЛОСОФІВ І ЛІНГВІСТІВ.
- ДЕЯКІ ЗАХІДНІ ВЧЕНІ ЗВ’ЯЗУЮТЬ ПРОЦЕС РЕФЕРЕНЦІЇ НЕ СТІЛЬКИ З ПОНЯТТЯМ, СКІЛЬКИ ЗІ СЛОВОМ. ТАК, Б.ГУДМАН РОЗГЛЯДАЄ ТЕОРІЮ РЕФЕРЕНЦІЇ СТОСОВНО ДО ПРОЦЕСУ СПІЛКУВАННЯ ЛЮДЕЙ. НА ЙОГО ДУМКУ, ТОЙ, ХТО СЛУХАЄ, І ТОЙ, ХТО ГОВОРИТЬ, МОЖУТЬ ПО-РІЗНОМУ ІДЕНТИФІКУВАТИ РЕФЕРЕНТ У ПРОЦЕСІ ДЕСКРИПЦІЇ ЙОГО ПЕВНИХ ОЗНАК, ЩО НЕРІДКО ПРИВОДИТЬ ДО НЕВДАЧ САМОЇ РЕФЕРЕНЦІЇ, А ОТЖЕ, І СПІЛКУВАННЯ. ТОМУ ВІН ПРОПОНУЄ ВРАХОВУВАТИ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДЬМИ ОБ’ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОГО СВІТУ І СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЕРЦЕПТИВНИХ ЗНАНЬ ТАК, ЩОБ ДЛЯ КОЖНОГО ОБ’ЄКТА



### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

#### *ПРОЦЕДУРА КОНСТРУЮВАННЯ У ВИНИКНЕННІ ПОНЯТЬ*

НЕ ЗАДОВОЛЬНЯЮЧИСЬ ТЛУМАЧЕННЯМ ПОНЯТЬ ЯК ЛИШЕ КОПІЙ, РЕЗУЛЬТАТІВ ВІДОБРАЖЕННЯ У ЛЮДСЬКОМУ МИСЛЕННІ ЯВИЩ СВІТУ, БАГАТО ВЧЕНИХ, ФІЛОСОФІВ, МЕТОДОЛОГІВ НАУКИ ПРАГНУТЬ ПОКАЗАТИ АКТИВНУ, ТВОРЧУ, ДІЯЛЬНІСНУ, КОНСТРУКТИВНУ ЗДАТНІСТЬ СВІДОМОСТІ. ЦЕ ВИРАЖАЄТЬСЯ У ЇХНІХ ПІДХОДАХ ДО ВИВЧЕННЯ ПРИРОДИ ТА РОЛІ АБСТРАКТНИХ ПОНЯТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ РЕАЛЬНОСТІ. ОДИН ІЗ ТАКИХ ПІДХОДІВ ҐРУНТУЄТЬСЯ НА ТЛУМАЧЕННІ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ ЯК *РЕЗУЛЬТАТУ КОНСТРУЮВАННЯ* ДОСЛІДЖУВАНИХ ОБ'ЄКТІВ У МИСЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА. ЗОКРЕМА, ПЕВНОЮ МІРОЮ МОЖНА ВВАЖАТИ ТАКИМИ КОНСТРУКТАМИ ОБ'ЄКТИ «*ТРЕТЬОГО СВІТУ*» К.ПОППЕРА. СПРАВДІ, В ЙОГО ЕПІСТЕМОЛОГІЇ ПОНЯТТЯ ЯК СКЛАДОВА ОБ'ЄКТИВНОГО ЗНАННЯ НАЛЕЖАТЬ САМЕ ДО ОСОБЛИВОГО «*ТРЕТЬОГО СВІТУ*», ЩО ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ЯК ВІД ПЕРШОГО СВІТУ, ЯКИМ Є СВІТ ФІЗИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ, ТАК І ВІД ДРУГОГО – СТАНІВ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ.

- ПРИЧОМУ ПОНЯТТЯ ДЛЯ НЬОГО – НЕ ГОЛОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВОГО ЗНАННЯ, ОСКІЛЬКИ «ПОНЯТТЯ Є ЧАСТКОВО ЗАСОБАМИ ФОРМУЛЮВАННЯ ТЕОРІЙ, ЧАСТКОВО ЗАСОБАМИ КОРОТКОГО ВИКЛАДЕННЯ ТЕОРІЙ» (К.ПОППЕР. *ЛОГИКА И РОСТ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ. – М.: ПРОГРЕСС, 1983. – С. 460-461*). ВОНИ, ЯК І ІНШІ ОБ'ЄКТИ «*ТРЕТЬОГО СВІТУ*», Є ПРОДУКТОМ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКИЙ ВИРАЖАЄ ВНУТРІШНІЙ СТАН ЛЮДИНИ, ПОДІБНО ДО СВІТУ МАЛЮВАННЯ Й МУЗИКИ. К.ПОППЕР ВВАЖАЄ, ЩО САМЕ ЗА ДОПОМОГОЮ «*ТРЕТЬОГО СВІТУ*» МИ МОЖЕМО ЗОБРАЗИТИ БІЛЬШ-МЕНШ УСПІШНО НАШ ПЕРШИЙ І, МОЖЛИВО, ДРУГИЙ СВІТИ. ПРИ ЦЬОМУ СВІТ МИСЛЕННЯ ВСЕ БІЛЬШЕ СТАЄ ЛАНКОЮ МІЖ ПЕРШИМ ТА ТРЕТІМ СВІТАМИ, БО ВСІ НАШІ ДІЇ У ПЕРШОМУ СВІТІ ПІДДАЮТЬСЯ

### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

#### *СИНТЕЗ ФОРМ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОНЯТТЯ*

- ПІДВЕДЕМО ПІДСУМКИ АНАЛІЗУ ВИЩЕЗАЗНАЧЕНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ ПРИРОДИ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ. АНАЛІЗ ПОКАЗУЄ, ЩО У МЕТОДОЛОГІЧНІЙ І НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТЬ В ОСНОВНОМУ РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ НЕ ЯК САМОСТІЙНА, А В КОНТЕКСТІ ПЕВНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРОГРАМИ, ДЕ ДАНА ПРОБЛЕМА ПІДПОРЯДКОВУВАЛАСЯ ІНШІЙ, ЩО Й ВІДБИЛОСЯ НА ДОСИТЬ ОДНОБІЧНОМУ РОЗУМІННІ ПРИРОДИ ПОНЯТЬ. ЯКЩО Ж РОЗГЛЯДАТИ ЦЮ ПРОБЛЕМУ З РІЗНИХ БОКІВ, ТО ВИЯВЛЯЄТЬСЯ, ЩО ЗГАДАНІ ПІДХОДИ НЕ СУПЕРЕЧАТЬ ОДИН ОДНОМУ, А ПЕВНОЮ МІРОЮ Є ВЗАЄМОДОПОВНЯЛЬНИМИ. СПРАВДІ, СУБ'ЄКТ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НЕ ВИСТУПАЄ АНІ СТОРОННІМ СПОСТЕРІГАЧЕМ РЕАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ І ЯВИЩ, ЯКІ У ЙОГО СВІДОМОСТІ ЛИШЕ ЗАЛИШАЮТЬ ПАСИВНІ ВІДБИТКИ, АНІ ТАКИМ СОБІ ДЕМІУРГОМ, ЩО ЗА ВЛАСНИМ БАЖАННЯМ БЕЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТВОРИТЬ У СВОЄМУ МИСЛЕННІ АБСТРАКТНІ КОНСТРУКЦІЇ РЕАЛЬНОГО СВІТУ, НЕ ОБТЯЖУЮЧИСЬ ПИТАННЯМ ЇХНЬОЇ КОРЕЛЯЦІЇ. ВІДНОШЕННЯ ЛЮДЕЙ ДО СВІТУ Є ДІЯЛЬНІСНИМ, ВОНИ ПІЗНАЮТЬ НАВКОЛИШНІЙ СВІТ, ПЕРШ ЗА ВСЕ ПЕРЕТВОРЮЮЧИ ЙОГО ВІДПОВІДНО ДО СВОЇХ ІНТЕРЕСІВ І ПРАКТИЧНИХ ПОТРЕБ. ТОМУ МИСЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ Є ЛИШЕ СКЛАДОВОЮ СУКУПНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ, ДО ТОГО Ж ОПОСЕРЕДКОВАНОЮ ЗНАЧНОЮ КІЛЬКІСТЮ ЛАНОК.
- ОТЖЕ, НАУКОВІ ПОНЯТТЯ, ЯК І БУДЬ-ЯКІ ПОНЯТТЯ ЗАГАЛОМ, Є НЕ ЛИШЕ ПРОДУКТОМ ВІДОБРАЖЕННЯ, АЛЕ Й ОПОСЕРЕДКОВАНИМ ПРОДУКТОМ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ВОНИ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО НЕСУТЬ У СОБІ РИСИ РЕФЕРЕНТА, ЩО НАЛЕЖИТЬ ДО ОБ'ЄКТИВНОГО СВІТУ. НЕРІДКО ОБ'ЄКТАМИ

### 3. Проблема формування наукових понять і термінів

- ЗАГАЛОМ ЖЕ МОЖНА ГОВОРИТИ ПРО НАУКОВІ ПОНЯТТЯ ЯК ПРО РЕЗУЛЬТАТ СИНТЕЗУ ТАКИХ ПРОЦЕДУР ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ, РЕФЕРЕНЦІЯ, КОНСТРУЮВАННЯ, КОНВЕНЦІЯ, ОПОСЕРЕДКОВАНИЙ СУКУПНОЮ СУСПІЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЛЮДЕЙ. ОСОБЛИВО Ж З ОГЛЯДУ НА ТЕ, ЩО ВЕСЬ РОЗВИТОК НАУКИ (ЯКЩО РОЗГЛЯДАТИ ПАНІВНІ ПОГЛЯДИ Й ТЕОРІЇ) ЗВОДИТЬСЯ ДО ОБМЕЖЕННЯ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ СТАРИХ АБСТРАКЦІЙ І ВИСУНЕННЯ НОВИХ, ЯКІ РОБЛЯТЬ НАШЕ ЗНАННЯ ПРО СВІТ БІЛЬШ КОНКРЕТНИМ. ПРИЧОМУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ НАУКИ РОЛЬ ВІДОБРАЖЕННЯ, РЕФЕРЕНЦІЇ, КОНСТРУЮВАННЯ БУЛА НЕОДНАКОВОЮ І ЗАЛЕЖАЛА ВІД НАЯВНИХ ЗАСОБІВ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАУКОВОГО ДОСВІДУ ВЧЕНИХ. ЯКЩО НА РАННІХ СТАДІЯХ РОЗВИТКУ НАУКИ, КОЛИ ПЕРЕВАЖАВ НАТУРАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ПРИ ФОРМУВАННІ ПОНЯТЬ БІЛЬШОЮ МІРОЮ ВИКОРИСТОВУВАЛИСЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДОБРАЖЕННЯ ТА РЕФЕРЕНЦІЇ, ТО ПІЗНІШЕ (Й ОСОБЛИВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ) ДОМІНУЮЧУ РОЛЬ ВІДІГРАЮТЬ КОНСТРУЮВАННЯ, КОНВЕНЦІЯ Й РЕФЕРЕНЦІЯ, ХОЧА ВІДОБРАЖЕННЯ ТУТ ТЕЖ МАЄ МІСЦЕ, АЛЕ ІМПЛІЦИТНО.

## 4. Феномен «міграції» наукових понять і термінів

- ЩОБ ЗРОЗУМІТИ СПЕЦИФІКУ ЗМІНИ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ, ЯКІ ПЕРЕНОСЯТЬСЯ З ОДНІЄЇ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В ІНШУ, ПОТРІБНО РОЗГЛЯНУТИ ВІДМІННОСТІ МІЖ «СЛОВОМ» І «ТЕРМІНОМ». У ПЕРЕКЛАДІ З ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ «*ТЕРМІН*» – ЦЕ *ГРАНИЦЯ, МЕЖА*. ТЕРМІН БЛИЗЬКИЙ ЗА ЗМІСТОМ ДО СЛОВА ЯК МОВНОЇ ОДИНИЦІ, А НЕ ДО ПОНЯТТЯ, ЯКЕ Є МИСЛЕННЄВОЮ ОДИНИЦЕЮ. ПРОТЕ «ТЕРМІН» І «СЛОВО» ТЕЖ РОЗРІЗНЯЮТЬСЯ МІЖ СОБОЮ ТИМ, ЩО: 1) *ТЕРМІН* МАЄ ЗАВЖДИ ЛИШЕ *ОДНЕ ЗНАЧЕННЯ*, А *СЛОВО* МОЖЕ МАТИ *КІЛЬКА ЗНАЧЕНЬ*. НАПРИКЛАД, ТЕРМІН «ІМОВІРНІСТЬ», З ОДНОГО БОКУ, МОЖЕ ВИРАЖАТИ МАТЕМАТИЧНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ПЕВНИМИ ВЕЛИЧИНАМИ (ІМОВІРНІСТЬ ТОГО, ЩО МОНЕТА ВПАДЕ ГЕРБОМ ДОГОРИ, ДОРІВНЮЄ  $\frac{1}{2}$ ), А З ДРУГОГО БОКУ, Є БІЛЬШ ШИРОКЕ Й МЕНШ ВИЗНАЧЕНЕ ПОНЯТТЯ ЙМОВІРНОСТІ, ЯКЕ НАЗИВАЄТЬСЯ «СТУПЕНЕМ ПРАВДОПОДІБНОСТІ» ТОГО ЧИ ІНШОГО ЯВИЩА. ВОНО СТОСУЄТЬСЯ НЕ ЛИШЕ ДО МАТЕМАТИЧНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ, АЛЕ Й ДО ВИЯВЛЕННЯ СТУПЕНЯ ІСТИННОСТІ БУДЬ-ЯКОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ (ЙМОВІРНО, СЬОГОДНІ БУДЕ ДОЩ). 2) *ТЕРМІН* ПОВИНЕН БУТИ *НЕЙТРАЛЬНИМ З ТОЧКИ ЗОРУ ЕКСПРЕСИВНО-ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ*, ТОБТО ВІН МАЄ БУТИ ПОЗБАВЛЕНИМ ЕМОЦІЙ, ПЕРЕКОНАНЬ, ТОЩО...

## 4. Феномен «міграції» наукових понять і термінів

- ПЕРЕНЕСЕННЯ СЛІВ І ТЕРМІНІВ ВІДБУВАЄТЬСЯ НЕ ЛИШЕ З ОДНІЄЇ МОВИ В ІНШУ, АЛЕ Й З ОДНІЄЇ СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ – В ІНШУ: З ПОЗНАНУКОВОГО ЗНАННЯ – В НАУКОВЕ, З ФІЛОСОФІЇ – В НАУКУ Й НАВПАКИ, З ПОЛІТИКИ ТА ПРАВА – В МОРАЛЬ І НАВПАКИ, З КОНКРЕТНИХ НАУК – У ПОБУТОВУ МОВУ Й Т. Д. ПРИЧИНИ «МІГРАЦІЇ» СЛІВ І ТЕРМІНІВ З ОДНІЄЇ СФЕРИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ІНШУ КРИЮТЬСЯ В ТОМУ, ЩО ЗМІНЮЮТЬСЯ СВІТОГЛЯДНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ САМОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ, ЯКЕ В ПОПЕРЕДНІ ЕПОХИ РІЗКО ВСТАНОВЛЮВАЛО СВОЇ КОРДОНИ, ВІДКИДАЮЧИ ВСЕ, ЩО НЕ СТОСУВАЛОСЯ ДО НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ. В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ Й ПОСТМОДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКА РОЗГЛЯДАЄ ДОНАУКОВЕ ТА НЕНАУКОВЕ ЗНАННЯ ЯК СВОЄ СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ОТОЧЕННЯ, ПЕРЕВІРЯЮЧИ ЇХНЮ ІСТИННІСТЬ ВЛАСНИМИ ЗАСОБАМИ.
- ТЕРМІНИ Й СЛОВА, ЯКИМИ ОПЕРУЄ НАУКА, ФОРМУЮТЬСЯ НЕ САМИМ ЛИШЕ НАУКОВИМ МИСЛЕННЯМ, А ЧАСТІШЕ ЗА ВСЕ ВИНИКАЮТЬ У ЦІЛКОМ ВИЗНАЧЕНІЙ КУЛЬТУРІ, ЯКА ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ПЕВНОЮ СИСТЕМОЮ ЦІННОСТЕЙ ТА СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ КОНКРЕТНОГО СУСПІЛЬСТВА. КУЛЬТУРНЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ ТЕРМІНІВ І СЛІВ ЗУМОВЛЮЄ ПІДНЕСЕННЯ ДУХУ ТВОРЧОСТІ В САМИХ НАУКАХ. ТИП УСІЄЇ КУЛЬТУРИ СОЦІУМУ ВИЗНАЧАЄ РІВЕНЬ І ХАРАКТЕР СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА, СИСТЕМУ НАЯВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ, ПРАВОВІ НОРМИ, МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ, ТИП ВИХОВАННЯ, РІВЕНЬ ОСВІТИ, СТАН РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА, РЕЛІГІЙНУ СИТУАЦІЮ, ПОБУТ, ЗВИЧАЇ НАРОДУ ТОЩО. А ВОНИ, В СВОЮ ЦЕРГУ, АКУМУЛЮЮТЬ ІСТОРИЧНО НАКОПИЧЕННИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД І

## 4. Феномен «міграції» наукових понять і термінів

- ТАКЕ ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ СЛІВ І ТЕРМІНІВ, ЇХНЄ ДОСИТЬ ШИРОКЕ ТЛУМАЧЕННЯ В РІЗНИХ СФЕРАХ ВЖИТКУ ДОЗВОЛЯЄ ЗА ЇХ ДОПОМОГОЮ ДОСЛІДЖУВАТИ НЕ ТІЛЬКИ ІСНУЮЧІ ОБ'ЄКТИ, АЛЕ Й СПРИЯЄ ТОМУ, ЩО НАУКА ВИПЕРЕДЖАЄ НАЯВНЕ БУТТЯ, ПРАГНУЧИ ЗАЗИРНУТИ У МАЙБУТНЄ, ВІДКРИВАЮЧИ ЛЮДСТВУ НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ. НА ЦЕЙ БІК ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ ЗВЕРТАВ УВАГУ В. ГЕЙЗЕНБЕРГ ПРИ АНАЛІЗІ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ФІЗИКИ. ВІН ПИСАВ, ЩО ПОВСЯКДЕННІ СЛОВА, ЯКИМИ Б НЕТОЧНИМИ ВОНИ НЕ БУЛИ, ЗАЛИШАЮТЬСЯ БІЛЬШ СТІЙКИМИ ПРИ РОЗШИРЕННІ НАШОГО ЗНАННЯ, НІЖ ТОЧНІ ТЕРМІНИ МОВИ НАУКИ, ЩО УТВОРЮЮТЬСЯ ЯК ІДЕАЛІЗАЦІЯ ОДНІЄЇ ДОСИТЬ ОБМЕЖЕНОЇ ГРУПИ ЯВИЩ. І ЦЕ НЕ ДИВНО, ОСКІЛЬКИ ПОБУТОВІ СЛОВА УТВОРЕНІ ЧЕРЕЗ БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ЗВ'ЯЗОК ЗІ СВІТОМ, І ВОНИ ОПИСУЮТЬ РЕАЛЬНІСТЬ. ВОНИ НЕ ДУЖЕ ДОБРЕ ВИЗНАЧЕНІ Й ТОМУ З ЧАСОМ ЗАЗНАЮТЬ ЗМІН ВІДПОВІДНО ДО ЗМІНИ САМОЇ РЕАЛЬНОСТІ, АЛЕ ВОНИ НІКОЛИ НЕ ВТРАЧАЮТЬ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ЗВ'ЯЗКУ З РЕАЛЬНІСТЮ. ТОМУ СЛОВА ПОВСЯКДЕННОГО ВЖИТКУ, ЯКИМИ ПОСЛУГОВУЄТЬСЯ НАУКА, ТЕЖ Є БІЛЬШ БЛИЗЬКИМИ ДО ТІЄЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЙСНОСТІ, ЯКУ ВОНИ ОПИСУЮТЬ.
- ЯК СПРАВЕДЛИВО ВІДМІЧАЄ К.ХЮБНЕР, У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ НАУКА ЗАЙМАЄ МІСЦЕ, АНАЛОГІЧНЕ ТОМУ, ЯКЕ РАНІШЕ ЗАЙМАЛА ТЕОЛОГІЯ. ТОБТО ЯК КОЛИСЬ ТЕОЛОГІЯ, ЯКА ПРОНИЗУВАЛА ВСЮ СТРУКТУРУ СУСПІЛЬСТВА І ВСЬОМУ НАДАВАЛА СЕНС, ОРГАНІЗОВУВАЛА ВСЕ Й ПОЯСНЮВАЛА, ТАК ТЕПЕРІШНЯ НАУКА КОМПЕТЕНТНА У ВСІХ ПИТАННЯХ І СУДИТЬ ПРО ВСЕ НА СВІТІ, А ВЧЕНІ ВИСТУПАЮТЬ ЕКСПЕРТАМИ У ВСІХ СУСПІЛЬНИХ ТА ПРИВАТНИХ СПРАВАХ (К. ХЮБНЕР

**ЛЕКЦІЮ ЗАВЕРШЕНО!**  
**ДЯКУЮ ЗА УВАГУ**